

ONDERNEMEND ONDERWIJS

EEN MEER DAN GOEDE ZAAK

Ondernemend onderwijs staat op de agenda. Leuk en inspirerend voor leerlingen en leraren, zo blijkt. Maar wat leren de leerlingen nu precies van een bedrijfje opzetten? Of is ondernemend onderwijs meer dan dat? En waar kun je als school het best mee beginnen als je het onderwijs ondernemender wilt maken? Verhalen uit de praktijk en theorie van ondernemerschap.

Tekst: Carolien Nout / Illustratie: Matthias Giessen

“Teder mens is een ondernemer: van zijn eigen bestaan. Zo zie ik dat”, zegt Leny van der Ham, projectdirecteur van het International Business College (IBC) van het Willem van Oranje College in Waalwijk. “Het begint als je in de wieg ligt: een baby geeft een signaal af, lachen of huilen, en daarmee krijgt hij verzorging of aandacht. Later heb je natuurlijk meer keuzes. Hoe ondernemend kun jij je dag maken? Dat betekent risico’s durven nemen, proactief zijn. Op onze school krijgen leerlingen de kans te ontdekken wat ze leuk vinden en welke competenties ze hebben. Als ze dat op vijftienjarige leeftijd kunnen benoemen, hebben ze een voorsprong. Het hoeft niet altijd op een eigen bedrijf uit te draaien, maar dat maakt het wel concreet. Vooral voor havo-leerlingen is dat prettig.”

Op het IBC kunnen havo-leerlingen met een E&M-profiel het reguliere programma in vier dagen per week volgen. Ze moeten daar wel officieel voor solliciteren en aangenomen worden. Eén dag per week draaien ze een apart programma. Zo werken ze aan sociale vaardigheden met etiquettelessen, krijgen ze psychologie, boekhouden of lessen over maatschappelijk verantwoord ondernemen of de Chinese taal en cultuur. Bedrijfsbezoeken horen er ook bij, evenals het opzetten van een (bedrijfs)plan. Alles draait die ene dag per week om intern of extern ondernemen. Het doel van het zogeheten *20-80 learning* is om leerlingen uit te dagen beter te presteren, ondernemender te zijn en een betere keuze voor een vervolgopleiding te maken.

Ontsaaiing

“Kom op jongens, maak wat van je leven!” Van der Ham zegt het vanuit de grond van haar hart. Het onderwijs heeft dringend behoefte aan ‘ontsaaiing’ zoals zij het noemt. Het mede door haar ontwikkelde *20-80 learning*-concept ging in 2008 op de havo van start. Het vmbo kent een vergelijkbare variant. Naar alle waarschijnlijkheid gaat volgend jaar de versie voor het vwo beginnen, het International Business and Research College, met een verdiepend programma. Leerlingen volgen vakken uit andere profielen en leren wetenschappelijk te denken. Het streven is 25 procent van de vwo-leerlingen te plaatsen. “Ambitieuze, ja,” zegt Van der Ham, “rooster-technisch is het niet gemakkelijk. Maar ik denk dat het haalbaar is.”

‘Scholen vinden het leuk, er is enthousiasme en plezier, een positieve flow’

Ondernemerschap staat op veel scholen in de belangstelling en dat is niet toevallig (zie de kaders voor enkele aansprekende voorbeelden). In 2006 benadrukte de Europese Commissie de noodzaak van ondernemend onderwijs. Het gaat niet alleen om een bedrijfje opzetten, maar om de houding en vaardigheden die mensen nodig hebben in de netwerksamenleving. In het kort omschrijft de commissie het als het vermogen om ideeën in daden om te zetten, om creativiteit, innovatie en het nemen

Ondernemen als in het echt

van risico's. Plannen hoort erbij en ook het vermogen om projecten op te zetten om doelen te verwezenlijken. Ondernemerschap helpt werknemers zich bewust te worden van hun arbeidsomgeving en kansen te grijpen. In 2008 besloot de Nederlandse regering met het Actieprogramma Onderwijs en Ondernemen een groot aantal activiteiten in alle onderwijssectoren te steunen om ondernemend onderwijs op grotere schaal vlot te trekken. Het Agentschap NL zorgt voor de praktische begeleiding en subsidietoekenning in zeven actielijnen, waarvan het Onderwijs Netwerk Ondernemen er een is. Bijna tachtig projecten gingen daarin van start, met als doel onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven dichter bij elkaar te brengen en ondernemersvaardigheden in het onderwijsprogramma onder te brengen. Het IBC in Waalwijk had een van die projecten. Het was dermate interessant dat het vorig jaar, met zeven andere, werd benoemd als 'best practice'. Er kwam extra geld beschikbaar om het (beschermde) concept 'uit te rollen' naar andere scholen. Er zijn nu veertien scholen die volgens het 20-80-concept werken en dat aantal moet de komende tijd jaren uitgroeien naar honderd. Leny van der Ham is de enthousiaste trekker van het project. Ondernemend onderwijs is ook voor docenten een verrijking, vindt zij. "Het is toch heerlijk om een dag per week iets heel anders te doen. Het onderwijs is al jaren hetzelfde: het gebouw, de vakken en de bel die elk uur gaat. Nu kunnen docenten zelf meer invulling geven: bedrijven bezoeken, contact leggen met hbo-instellingen, of een project opzetten. De buitenwereld

kijkt wel eens neer op docenten. Maar vergeet niet hoe zwaar het vak is: zij hebben hun 'klant' de hele dag om zich heen. Ondernemend onderwijs geeft leraren meer ruimte om zelf ook ondernemender te worden."

Die docenten hebben wel steun en bijscholing nodig om ondernemend onderwijs vorm te geven en daarvoor zijn verschillende mogelijkheden. Een ervan is 'Grijp de buitenkans', waar docenten trainingen kunnen volgen. Begin dit jaar kreeg dit programma extra budget om ook docenten op de pabo's en lerarenopleidingen te trainen en bewust te maken van de mogelijkheden van ondernemerschap. Deze ambassadeurs kunnen de ondernemende boodschap als een olievlek verspreiden, zo is het idee.

Resultaten

Bij presentaties of evenementen is het enthousiasme eenvoudig af te lezen van de gezichten van de ondernemende leerlingen in Waalwijk, of op de Entreprenasia, een groep scholen in Oost-Nederland, een ander aansprekend voorbeeld uit het rijtje uitrolprojecten. Maar zijn er ook andere resultaten zichtbaar?

AgentschapNL concludeert uit een representatieve steekproef dat het aantal scholen dat ondernemerschap heeft opgenomen in zijn missie en in het curriculum, tussen 2007 en 2012 is gegroeid tot 33 procent. Contacten met het bedrijfsleven zijn aangehaald: er staan bijvoorbeeld vaker gastdocenten voor de klas. Docenten zelf krijgen op scholen in het voortgezet onderwijs vaker aanvullende trainingen op het gebied van ondernemer-

schap (22 procent in 2012 ten opzichte van 17 procent in 2010).

Het agentschap keek ook of de resultaten van de leerlingen zijn verbeterd. Dat blijkt lastig te meten. Er wordt wel iets meer getoetst op ondernemerschap dan bij de eerste meting in 2007, maar slechts een op de vijf scholen toetst competenties, talenten of prestaties rond ondernemerschap tijdens de schoolloopbaan. Nu is dit ook niet zo eenvoudig. SLO, het instituut voor leerplanontwikkeling, heeft de afgelopen jaren wel gewerkt aan een beoordelingsinstrument dat speciaal is gericht op ondernemerschap, maar het bevindt zich nog in een pril stadium en zou breder toepasbaar moeten worden gemaakt. De meeste scholen doen overigens wel aan evaluaties van ondernemerschapsprojecten, met de leerlingen en betrokken docenten en bedrijven bijvoorbeeld. En de website van *20-80 learning* laat voorzichtige tekenen van groei zien bij de ondernemende IBC-leerlingen in Waalwijk. Zij scoren ongeveer 10 procent beter op het eindexamen dan hun klasgenoten die het gewone programma volgen. Er lijkt ook minder uitval te zijn in het hbo, maar precieze cijfers zijn er nog niet.

ENTREPRENASIUM

Veertien vo-scholen werken samen in de coöperatie Entreprenasium en bieden hun leerlingen uitdagend onderwijs met de kans om zelf voor een deel hun eigen leerlijn vorm te geven. Ondernemend gedrag is een vast onderdeel van het curriculum in alle klassen. Het begint met een eerste verkenning in de brugklas. In het programma 'Jij de baas' maken alle leerlingen kennis met ondernemerschap. Een aantal leerlingen kan (na een sollicitatieprocedure) zich verder specialiseren en een apart programma naast het reguliere onderwijs volgen. Het Hondsrug College in Emmen heeft het onderwijsconcept als eerste in de praktijk gebracht en is voorhoedeschool.

www.entreprenasium.nl

ADVERTENTIE

VoION
Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs

Bezoek
www.voion.nl

Voor iedereen in het vo op zoek naar kennis en ervaringen op het gebied van:

- Arbeidsmarkt & mobiliteit
- Opleiding & professionalisering
- Veilig, gezond & vitaal werken

Voion, kennis en advies van en voor het voortgezet onderwijs

www.voion.nl

Visitatie

Matthijs Hammer, hoofddocent en onderzoeker Ondernemerschap bij Saxion Hogeschool, visiteerde op verzoek van Agentschap NL een aantal vo-scholen die als 'best practice' gelden. Zijn bevindingen presenteert hij in november. Wat kwam hij zoal tegen? "Heel veel positieve energie. Scholen vinden het leuk, er is enthousiasme en plezier, een positieve *flow*. Ik zie dat 'bedrijfje spelen' in het onderwijs heel goed is. Leerlingen leren er enorm veel van en worden ondernemer. Niet alles wat je doet, hoeft binnen gebaande paden of systemen te passen. Ondernemend onderwijs daagt leerlingen juist uit om buiten hun kaders te denken en ze zo voor te bereiden op volwassenheid. Ze leren eigen waarden en doelen te ontwikkelen." Hammer benadrukt dat het niet alleen gaat om een bedrijf opzetten, hoewel veel mensen dat wel denken. "Ondernemend zijn is in alle sectoren van de maatschappij belangrijk. Het gaat om het creatieve en innovatieve proces. Scholen kunnen zich onderscheiden met ondernemend onderwijs: het is uitdagend voor leerlingen. Je kunt het zien als talentontwikkeling. Het onderwijsprogramma biedt genoeg ruimte voor buiten-curriculaire activiteiten. Er is dus geen reden voor scholen om er niet mee aan de slag te gaan!"

'Kom op jongens, maak wat van je leven!'

Wat kunnen scholen het beste doen als ze ondernemend onderwijs een plaats willen geven? Een breed draagvlak creëren en een bestuur dat het uitdraagt, zijn vereisten, blijkt uit de rapportage van Agentschap NL. "En natuurlijk enthousiaste docenten als trekker kiezen en hen ook

BEDRIJFSLEVEN IN DE SCHOOL MET JINC

In Amsterdam, Utrecht, Kennemerland en Rotterdam draait JINC. Dit programma wordt mogelijk gemaakt door zo'n 730 bedrijven en ondersteund door gemeenten. JINC richt zich op basisscholen en scholen voor vmbo, en dan met name op achterstandsleerlingen. Jongeren maken kennis met bedrijven en beroepen en leren sociale en communicatieve vaardigheden die ze nodig hebben als ze later gaan werken. Hiermee worden jaarlijks alleen al in Amsterdam ruim 14.000 leerlingen van de basisschool en het vmbo bereikt. Voor vo-leerlingen is er bijvoorbeeld het programma 'Ondernemen doe je zo!' Vmbo-leerlingen krijgen in acht bijeenkomsten een realistisch beeld van de dagelijkse praktijk van het ondernemen. Ondernemen betekent immers in de praktijk soms ook dat je je vrije tijd moet opgeven; startende ondernemers verdienen vaak minder dan het minimumloon en het runnen van een eigen zaak is een grote verantwoordelijkheid. De leerlingen maken kennis met theorie en praktijk, krijgen workshops in de klas over ondernemerschap, interviewen een ondernemer bij hen in de buurt, maken een bedrijfsanalyse en stellen een verbeterplan op. Ze presenteren hun bevindingen tijdens een feestelijke slotbijeenkomst. Coaches uit het bedrijfsleven en zelfstandig ondernemers begeleiden de leerlingen tijdens het programma. www.jinc.nl

JONG ONDERNEMEN

Iedere leerling moet een keer met ondernemen in aanraking zijn gekomen; dat is de missie van Jong Ondernemen. Gedurende één schooljaar runnen leerlingen, onder leiding van een docent, een eigen onderneming: een praktische toepassing van de vakken economie, wiskunde en management & organisatie. In de zogeheten Junior Company werken leerlingen met echte producten en doen ze zaken met echte leveranciers en afnemers. De leerlingen kiezen zelf een product of dienst waar een markt voor is, schrijven een ondernemingsplan en regelen de inkoop, productie, marktwerking en verkoop. Ze vergaren hun eigen startkapitaal door de verkoop van aandelen. Jong Ondernemen ondersteunt leerlingen door aandelen te verstrekken en formats aan te bieden voor een aandeelhoudersregister. De jonge ondernemers beginnen met een startkapitaal van maximaal € 500,-. Net als echte ondernemers ontvangen ze loon voor de gewerkte uren en betalen ze belastingen. Aan het einde van de Junior Company keren de leerlingen dividend uit aan de aandeelhouders en wordt het bedrijf opgeheven.

www.jongondernemen.nl

trainen in ondernemend onderwijs”, voegt Hammer toe. Hij wijst er wel op dat het niet alleen de economiedocent moet zijn die de kar trekt. Die stort zich vaak, wat voor de hand ligt, op de businesskant en dat kan juist remmend zijn voor andere docenten, die zich meer richten op ondernemend gedrag. “Het is dus beter om er meer docenten bij te betrekken, ook omdat je dan niet afhankelijk bent van één enthousiaste trekker.”

‘De regeldrift van de overheid botst met ondernemend zijn’

Regeldrift

Hammer signaleert dat ondernemende scholen tegen belemmeringen aanlopen en zou daar graag veranderingen in zien. “Hoe ondernemend je als school ook wilt zijn, de kwaliteitskaders van de Inspectie zijn dat niet! En dat is jammer. De regeldrift van de overheid – die examenonderwerpen en normering vaststelt – botst met ondernemend zijn. De landelijke examens gaan over heel andere dingen. Als de resultaten van leerlingen achterblijven, kan een concept als *20-80 learning* ter discussie komen te staan. Scholen moeten kunnen laten zien dat ze goed zijn, maar ondernemendheid wordt nergens getoetst. En leerlingen zien dat niet terug in hun diploma. Zij kunnen weliswaar een certificaat krijgen, maar ook dat zie je niet terug in de *rankings* van scholen.”

Hoe dan ook moeten scholen die echt willen inzetten op ondernemend onderwijs, fundamentele keuzes maken en het hele onderwijssysteem aanpakken. Wie dat te ver

vindt gaan, kan het best klein beginnen, aldus Hammer. Een bedrijf bezoeken, een ondernemer voor de klas uitnodigen bijvoorbeeld, of er in het kader van een projectweek aandacht aan besteden.

Snelkookpan

Zo’n mogelijkheid biedt Dreamstorm, een jonge onderneming van Thijs Vochtelo, die zelf onlangs afstudeerde aan de Team Academy, een internationale school voor entrepreneurship. Hij zette het programma Dreamstorm van de Team Academy om in een eendaagse activiteit voor vo-scholen. Leerlingen leren in teamverband een eigen bedrijf op te zetten en doorlopen alle fases waar een beginnende ondernemer mee te maken heeft. Elk bedrijfsplan moet origineel, duurzaam, commercieel en realistisch zijn. Aan het einde van de intensieve dag *pitchen* de leerlingen hun idee. Het winnende team mag naar de finale in april 2014 en kan een masterclass ondernemen als hoofdprijs winnen. Vochtelo: “Zo’n dag is vaak een *eye opener* voor leerlingen. Het is een begin, om ze wakker te schudden. Er was bijvoorbeeld een meisje met een passie voor kunst. Zij zag zichzelf later wel kunst maken en verkopen. Op de Dreamstormdag kwam ze erachter dat ze daar veel meer mee zou kunnen. In gesprek met anderen kon ze iets toevoegen aan haar ideeën, kreeg ze feedback en groeiden haar plannen.”

De jonge ondernemer denkt niet dat een dag te kort is om aan een ondernemende houding te werken. “Het is een begin. Als school is het goed om je leerlingen steeds

MEER INFORMATIE

- Op donderdag 21 november, tijdens de Global Entrepreneurshipweek, organiseert Agentschap NL een netwerkbijeenkomst 'Ondernemend Onderwijs in het vo en po'. Tijdens deze bijeenkomst – bedoeld voor wie belangstelling heeft voor ondernemerschapsonderwijs – hoort u ervaringen van de 'koplopers'. Kijk op www.gewnederland.nl/agenda/0-4-515#bm
- Meer over International Business College op www.20-80learning.nl
- Informatie over het Actieprogramma Onderwijs en ondernemen is te vinden op www.agentschapnl.nl bij subsidies en regelingen (zoek op 'Actieprogramma onderwijs en ondernemen'.)
- Het programma Dreamstorm is te bereiken via Facebook of via e-mail op tv.dreamstorm@gmail.com
- Meer over 'Grijp de buitenkans' op www.grijpdebuitenkans.nl

uit te dagen. Je kunt wel een hele middag brainstormen over de naam of slogan van je bedrijf, maar het blijkt dat je in een uur vaak op precies hetzelfde uitkomt. Als in een snelkookpan. Natuurlijk hoeven niet alle leerlingen er verder mee. Ze zijn in elk geval wel een mooie ervaring rijker."

Belangrijker dan ooit

Het Actieprogramma Onderwijs en Ondernemen loopt af. Zal de aandacht voor ondernemend onderwijs blijven? Dat is wel te hopen, vindt de Onderwijsraad. In een advies benadrukt het adviescollege van de overheid dat een ondernemende houding op de huidige dynamische arbeidsmarkt belangrijker dan ooit is. "Het aantal flexibele arbeidscontracten groeit; de vanzelfsprekendheid van een vaste aanstelling neemt af. Het aantal zzp'ers is toegenomen, deels als gevolg van reorganisaties, deels als gevolg van bewuste eigen keuzes. Het ondernemerschap, zelfstandig of in samenwerking met anderen, ontwikkelt zich zo als een maatschappelijk relevante vorm voor het verwerven van inkomen. Maar ook vragen bedrijven in toenemende mate van hun werknemers een ondernemende houding", zo schrijft de raad aan de Tweede Kamer.

Het stelt scholen voor de opdracht te blijven werken aan ondernemend onderwijs. ■

HENDRIK-JAN VAN ARENTHALS

WHEN I'M SIXTY-FOUR

*Straks als ik oud ben – niet meer zo snel – menig jaar na nu
Sta ik dan nog voor hetzelfde klaslokaal?
Breng ik nog hetzelfde verhaal?
Ben ik nog trots als ik een oud-leerling zijn jongste zoon herken?
Ben ik er blij mee – ga ik met mijn tijd mee – als ik zestig ben?*

Een jaar of vijftien geleden schreef ik dit, op de melodie van Lennon & McCartney. Inmiddels zijn we bezig met 'levensfase-bewust personeelsbeleid'. U weet wel: met die vijf fases in elke loopbaan. In strikt vertrouwen wil ik kwijt, dat mijn vrouw en ik geen 'starter' meer zijn, soms naar adem happen in de 'spitsuur'-fase, bij komen in een zekere 'stabilisatie', ons nog geen 'senior expert' zouden willen noemen en nog lang niet toe zijn aan ons 'zicht op pensioen'.

Dat laatste perspectief is natuurlijk niet eenvoudig in deze tijd. Dan heb ik het niet over de onduidelijkheid rondom het pensioenakkoord of de schijnzekerheid van ons aller ABP. Ik doel op het gezond en gelukkig als onderwijsprofessional de eindstreep halen. Discussiëren of docent een zwaar beroep is of niet, heeft weinig nut meer. De pensioenleeftijd schuift nu in rap tempo op naar zevenenzestig. De FPU was al afgeschaft, de BAPO wordt omgeturnd. Wisselen we daarmee de ene financiële molensteen in voor een volgende: de oplopende vervangingskosten? Gaat dit voor jonge docenten meer zoden aan de dijk zetten dan de bescheiden ambitie uit het Onderwijsakkoord?

Konden we onze 'senior experts' met 'zicht op pensioen' maar allerlei taken geven in plaats van lessen; taken in begeleiding, coaching en ontwikkeling. Maar de middelen ontbreken. Vast staat voor mij dat, hoe soft dat ook moge klinken, het antwoord ligt in het positief benaderen van mensen, uitgaan van wat mensen wél kunnen. Dat is iets anders dan het problematiseren van ouderen door een 'seniorenbeleid' dat hen generiek minder taken geeft, vrijstelt van bepaalde vergaderingen of, nog erger, van scholing. We moeten mensen aanspreken op wie ze zijn en, wanneer ze dat waar maken, ook als senior docent belonen. Het is geen kant-en-klaar recept, wel een richting, om het vol te houden... 'when I'm sixty-four.'

*Straks als ik oud ben – is het maar schijn – slechts de buitenkant
'k Weet nog wat mij jarenlang voldoening gaf:
Kennissen neemt geen mens je meer af
Ik zie dan nog steeds iedere leerling als een uniek talent
Prachtige jaren – alleen meer ervaren – als ik zestig ben*